

mgr Bogdan Rabij

Szkoła Podstawowa
w Sobiechach

WYTYCZANIE GRANICY POMIĘDZY POLSKĄ A ZSRR

W historiografii polskiej problematyka ochrony granic państwa polskiego okresu najstarszego nie znalazła poczesnego jej miejsca. Historycy zajmowali się głównie historią wojskowości, a więc tworzona przez państwo siłą militarną niezbędną do ochrony integralności terytorialnej kraju. Powstała na ten temat bogata literatura historyczna. Mówiąc o problematyce ochrony granic mamy na myśli głównie system zabezpieczający na co dzień granice każdego państwa pod względem politycznym, ekonomicznym i wojskowym przez specjalnie powołaną do tego celu formację graniczną.

Pierwsze fragmentaryczne informacje o ochronie niektórych odcinków granic pojawiły się w pracach autorów podejmujących problematykę ogólnowojskową, wojenną bądź terytorialną lub graniczną państwa polskiego. Najwięcej tego typu informacji znajdujemy w pracach na temat granicy zachodniej i południowej, natomiast niewiele danych możemy znaleźć na temat ochrony granicy wschodniej i północno-wschodniej.

Pierwsze bardzo skromne artykuły poświęcone wyłącznie ochronie granic pojawiły się w latach trzydziestych na łamach czasopism ówczesnych formacji granicznych tj. Straży Granicznej, która wydawała „Czaty” oraz Korpusu Ochrony Pogranicza wydającego „Jednodniówki KOP”.

Pierwsze naukowe badania nad ochroną granic i tworzonych do tego celu formacji granicznych podjęto dopiero w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych. Dotyczyły one okresu międzywojennego, jak i okresu Polski powojennej.

W wyniku badań nad systemem ochrony granic ukazało się wiele pozycji autorstwa prof. Henryka Dominiczaka. Z innych autorów zajmujących się kwestią ochrony granic państwa polskiego należy wymienić: H. Kulę, J. Ławskiego, C. Żmudę, S. Mańskowskiego czy F. Jarzynę.

Ochrona granic dopiero w ostatnich wiekach i latach zajmowała i wciąż zajmuje w systemie obronnym Polski ważne miejsce, stanowiąc

nierozzerwalne jego ogniwo. Wojska Ochrony Pogranicza powołane zostały do zapewnienia nienaruszalności oraz pełnego zabezpieczenia granic państwa, stając się wysuniętym na rubieżach kraju ramieniem zbrojnym toczącym walkę ze wszystkimi, którzy usiłują godzić w całość, suwerenność, obronność i ekonomikę państwa.

Treścią niniejszego artykułu są dzieje i koleje wytyczania granicy pomiędzy Polską a ZSRR.

Myśl o zapewnieniu państwu polskiemu sprawiedliwych i korzystnych granic nurtowała demokratyczne i patriotyczne odłamy społeczeństwa zarówno w kraju, jak i na emigracji od pierwszych dni utraty niepodległości. Jej zwolennicy, wiążąc w logiczną całość elementy naszego bytu i rozwoju narodowego, biorąc pod uwagę główne wyznaczniki mocy obronnej państwa wysuwali postulat przywrócenia Polsce ziem piastowskich. W okresie trwania II wojny światowej zarysowały się dwie koncepcje granic przyszłego państwa polskiego reprezentowane przez różne ugrupowania polityczne w okupowanym kraju, a także na uchodźstwie w Związku Radzieckim i państwach zachodnich.

Polski rząd na uchodźstwie w Londynie i jego Delegatura na Kraj, formułując postulat skorygowania granicy polsko-niemieckiej, stały na stanowisku niezmienności przedwojennej granicy ze Związkiem Radzieckim. Natomiast koncepcja terytorialna polskiej lewicy, jako część składowa programu przebudowy kształtu ustrojowego nowej Polski, nie była początkowo sprecyzowana.

Przechodziła ona stopniowe modyfikacje i uściślenia wraz z rozwojem sytuacji wojennej w miarę przybliżania się klęski Niemiec.

Przegrana kampania wrześniowa wbrew zamiarom Hitlera i Stalina nie przekreśliła istnienia państwa polskiego. Obok walki o odzyskanie niepodległości, najistotniejszą stała się sprawa przyszłych granic państwa polskiego. Co prawda Polska miała ustalone i potwierdzone układami międzynarodowymi granice i do nich jako podstawy zamierzała wrócić, ale nie brano pod uwagę faktu rozbioru Polski przez Niemcy i ZSRR.

Rząd generała Sikorskiego, wysuwając propozycje wprowadzenia korektur granicznych z Niemcami na korzyść Polski, przeciwny był jakimkolwiek zmianom granicy wschodniej z ZSRR. Sikorski domagał się dla Polski Prus Wschodnich i Śląska Opolskiego (memoriał dla prezy-

denta USA w kwietniu 1941 r.), a w kolejnym memoriale z grudnia 1942 roku traktował Odrę jako linię bezpieczeństwa Polski.¹

Opierając się na ustaleniach traktatu ryskiego z 18 marca 1921 r. rząd Sikorskiego zajął negatywną postawę wobec wydarzeń, jakie zaszły po 17 września 1939 r. na Kresach Wschodnich Polski po wkroczeniu wojsk radzieckich. Sojusznicy polscy Anglia i Francja milczeli, kiedy Polacy podejmowali ten temat, nie opowiadali się ani za, ani przeciw. Niebezpieczeństwo było o tyle większe, że państwa te w momencie zagrożenia Polski przez Rosję Radziecką w 1920 r. idącej frontem na Warszawę zaproponowały rozwiązanie konfliktu terytorialnego na zasadzie etnograficznej, proponując linię Curzona opartą na Bugu.

Linia Curzona był to projekt przebiegu granicy polsko-radzieckiej zaproponowany przez brytyjskiego ministra spraw zagranicznych lorda Curzona w lipcu 1920 r. Za twórcę pomysłu uważa się Bersteina-Namieralskiego znanego jako Sir Lewis Namier. Linia ta biegła na północ od Suwałk, koło Grodna i Brześcia, wzdłuż Bugu aż do byłej granicy rosyjsko-austriackiej, przecinając Galicję na wschodzie od Przemyśla do Karpat.²

Ponadto państwa zachodnie przez dłuższy czas nie wiedziały o tajnym protokole podpisanym przez Ribbentropa i Mołotowa, a Stalin trafnie przewidywał, że zajmując ziemie po Bug, czyli tzw. linię Curzona proponowaną przez Zachód jeszcze w 1920 r., nie zrazi sobie tym posunięciem Zachodu, ponieważ wziął tylko to, co kiedyś Rosji proponowano. Po napaści Niemiec na ZSRR w czerwcu 1941 r. powstał zupełnie nowy układ sił politycznych w Europie, ale ZSRR w dalszym ciągu stał na stanowisku, że w kwestii granicy polsko-radzieckiej gotów jest przyjąć za jej podstawę linię Curzona z pewnymi modyfikacjami na korzyść Polski i odstąpić częściowo od granicy z 22 czerwca 1941 r., co oznaczałoby rezygnację ZSRR z Białostoczczyzny i rejonu Przemyśla.³

---

¹ E. Basiński, R. Nazarewicz, *Sojusz polsko-radziecki a zachodnia granica Polski*, Warszawa 1987, s. 8.

² Aktualizacje encyklopedyczne *Encyklopedii powszechnej Gutenberga*, Historia – Polityka, t. II, Poznań 1996, s. 62.

³ H. Dominiczak, *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów*, Warszawa 1997, s. 317.

Przebieg linii Curzona z lipca 1920 r.

— — — linia Curzona

Nie godząc się na postulaty Stalina odnośnie korekty granicy ryskiej generał W. Sikorski starał się szukać pomocy u Anglików i Amerykanów. W grudniu 1942 r. podczas rozmów z prezydentem USA podkreślał wagę granicy wschodniej jako linii oddzielającej komunistyczną koncepcję świata, którą reprezentuje ZSRR, od ideałów opartych na prawach

indywidualnych. Ta linia demarkacyjna powinna biec wzdłuż linii ustalonej traktatem ryskim.⁴

Na przełomie lat 1942/43 rząd ZSRR przekonał się, że nie będzie możliwe porozumienie z rządem Sikorskiego w sprawie granicy wschodniej (Sikorski – traktat ryski, Moskwa – linia Curzona), a także antyradzieckiego nastawienia części członków rządu emigracyjnego Polski, czekał i szukał pretekstu zerwania stosunków. Wkrótce pretekst się znalazł. Niemcy odnaleźli masowe groby oficerów polskich w Katyniu wskazując na morderców z NKWD, czemu strona radziecka zaprzeczyła; jednocześnie 25 kwietnia 1943 r. zawiesiła stosunki dyplomatyczne z rządem na emigracji, oskarżając go o współpracę z nazistowskimi Niemcami.

W roku 1943 Stalin miał koncepcję budowy Polski i kształtu jej granic, nie potrzebował do tego udziału polskiego rządu emigracyjnego, który tracić zaczął znaczenie także u sojuszników zachodnich po tragicznej śmierci generała W. Sikorskiego w katastrofie lotniczej pod Gibraltarem.

Rok 1943 był rokiem, który przyniósł decydujące rozstrzygnięcia. Partnerem dla Moskwy w sprawach polskich stał się Związek Patriotów Polskich (skonsolidowana lewica). Opowiedział się on za granicami etnograficznymi na wschodzie i odzyskaniem ziem piastowskich na zachodzie. To Stalinowi odpowiadało. Dalszą porażką polityczną rządu emigracyjnego stały się postanowienia teherańskie.

Konferencja teherańska, chociaż nie miała ustalonego z góry katalogu spraw wymagających przedyskutowania, zajęła się problemem Polski jako sprawą szczególnej wagi w Europie.⁵

Po raz pierwszy o sprawach polskich rozważano przy kolacji 28 listopada, którą wydał Roosevelt, ale rozmowy główne toczyły się pomiędzy Stalinem a Churchillem, podczas rozmowy zlustrowano ewentualne zmiany terytorialne – przesunięcia granic Polski ze wschodu na zachód.

Anthony Eden w swych pamiętnikach wspomina, że w ramach przygotowań do konferencji opracowano plan zmierzający do przywrócenia dyplomatycznych stosunków polsko-radzieckich. Podstawą tego

⁴ E. Basiński, R. Nazarewicz, op. cit., s. 8.

⁵ L. Patusiak, *Roosevelt a sprawa polska*, Warszawa 1980, s. 162.

porozumienia miało być uznanie przez polski rząd w Londynie linii Curzona. Amerykańskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych liczyło, że Churchillowi i Rooseveltowi uda się przekonać Stalina o potrzebie notyfikacji tak, aby Lwów został po stronie polskiej.⁶

Ostatecznie na posiedzeniu plenarnym 1 grudnia w wyniku dyskusji nad kwestią granic Polski Anglicy zobligowani zostali do poinformowania polskiego rządu emigracyjnego o tym, że przyszłe granice Polski zostaną oparte na linii Curzona oraz Odry. Brak sprzeciwu ze strony Roosevelta przyjęto jako wyraz poparcia tej koncepcji.⁷

Tak więc już w listopadzie 1943 r. na tej konferencji bez udziału Polaków, ustalone zostały na wniosek Stalina podstawowe zarysy terytorialne Polski. Nikt nie bronił praw Polski do ziem wschodnich i granicy ryskiej. Protest rządu emigracyjnego został zignorowany. Państwa zachodnie nie tylko niczego nie zdołały w obronie granicy ryskiej, ale spisały na straty całą Polskę oddając ją w ręce Stalina, jak wydaje się bez większego żalu, przykładem czego może być drugie spotkanie Mikołajczyka w Moskwie w październiku 1944 r., przy współudziale Brytyjczyków. Churchill upierającego się przy granicy ryskiej premiera rządu emigracyjnego wyzwał od warchołów, grożąc pozostawieniem Polaków samym sobie, gdyż Anglia nie ma zamiaru wszczynać wojny z ZSRR o wschodnie granice Polski. Była to odpowiedź brutalna, ale dosadnie ilustrująca stanowisko Anglii w tej sprawie.

Wydany przez PKWN Manifest do narodu określił zarys terytorialny państwa polskiego w granicach etnograficznych na wschodzie. Krajowa Rada Narodowa i powołany przez nią Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego uznają, że uregulowanie granicy polsko-radzieckiej powinno być linią przyjaznego sąsiedztwa a nie przegrodą między nami a naszymi sąsiadami i powinna być uregulowana zgodnie z zasadą: ziemie polskie – Polsce, ziemie ukraińskie, białoruskie i litewskie – Radzieckiej Ukrainie, Białorusi i Litwie.⁸ Nie precyzował on jeszcze zatem szczegółów przebiegu granicy, dopiero delegacja PKWN z Bierutem na czele,

---

⁶ Ibidem, s. 163.

⁷ Ibidem, s. 167.

⁸ *Manifest i pierwsze dekrety Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, Chełm 22.VII.1944.

która udała się 24 lipca 1944 r. do Moskwy, dokonała wstępnych ustaleń w sprawie powojennej granicy Polski na wschodzie. Ustalono linię Curzona, ale komuniści polscy uzyskali obietnicę pewnych ustępstw ze strony Stalina w stosunku do pierwotnych jego planów w rejonie Białegostoku (który miał być włączony do ZSRR), Puszczy Białowieskiej i Suwalszczyzny. Nie udało im się jednak nakłonić Stalina do włączenia całych Prus Wschodnich w skład Polski włącznie z Królewcem (Kalininogradem), o co również zabiegali. Na zakończenie rozmów moskiewskich 26 lipca 1944 r. w specjalnej klauzuli rząd radziecki zobowiązał się poprzeć postulaty graniczne Polski na zachodzie wszystkimi dostępnymi środkami.

Dalsze rozmowy na temat granic Polski prowadzone były podczas konferencji jałtańskiej w lutym 1945 r. Podczas tej konferencji: „Szefowie trzech rządów uważają, że wschodnia granica Polski powinna biec wzdłuż linii Curzona z odchyleniami od niej w pewnych okolicach o pięć do ośmiu kilometrów na korzyść Polski”. Uznają oni, że Polska powinna uzyskać istotny przyrost terytorialny na północy i na zachodzie. Uważają, że we właściwym czasie trzeba będzie zasięgnąć opinii nowego Polskiego Rządu Tymczasowego Jedności Narodowej co do wielkości tego przyrostu oraz że ostateczne ustalenie granicy Polski będzie odroczone do konferencji pokojowej.⁹

Sformułowane w ten sposób uchwały oznaczały klęskę rządu emigracyjnego, który w ogóle nie został w postanowieniach jałtańskich wspomniany, a jego koncepcje terytorialne przestały być brane pod uwagę nawet przez jego niedawnych sojuszników.

Przemawiając na konferencji wojewódzkiej PPR w Łodzi 18 lutego 1945 r. Władysław Gomułka mówił m.in.: „Stanowisko mocarstw w sprawie granic Polski jest, o ile idzie o granicę wschodnią identyczne ze stanowiskiem demokracji polskiej”.¹⁰

Minister Anthony Eden tłumaczył 20 lutego 1945 r. ambasadorowi Edwardowi Raczyńskiemu, że decyzje w sprawie granic Polski były nie

---

⁹ *Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów*, t. III, Warszawa 1960, s. 117.

¹⁰ St. Zabiełło, *O rząd i granice*, Warszawa 1965, s. 270.

do uniknięcia, a to, że zapadły bez udziału rządu polskiego, to przecież tym lepiej dla niego, bo może się teraz powoływać na siłę wyższą.¹¹

Wykrętne stanowisko zajął Stanisław Mikołajczyk. W zasadzie przyjął uchwały jałtańskie, które otwierały mu nadzieję powrotu do władzy w wyzwolonej Polsce, ale nadal powstrzymywał się od wyraźnego akceptowania linii Curzona.

Granica pomiędzy Polską i ZSRR została unormowana głównie w okresie poprzedzającym konferencję w Poczdamie – zgodnie z zasadami ustalonymi w umowie jałtańskiej. Po wejściu w życie umowy poczdamskiej zawarte zostały między Polską i ZSRR umowy międzynarodowe regulujące w sposób ostateczny wszystkie zagadnienia, związane ze wspólną granicą między tymi dwoma państwami.

W dniu 16 sierpnia 1945 r. w Moskwie podpisana została umowa między Rzeczpospolitą Polską i Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich o polsko-radzieckiej granicy państwowej.¹²

Prezydent Krajowej Rady Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej i Prezydium Rady Najwyższej Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, pragnąc uregulować sprawę granicy państwowej między Polską i ZSRR w duchu przyjaźni i zgody, postanowili w tym celu zawrzeć niniejszą Umowę i mianowali jako swych pełnomocników: Prezydenta Krajowej Rady Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej – Prezesa Rady Ministrów Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej Edwarda Osóbkę–Morawskiego, Prezydium Rady Najwyższej Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, Zastępcę Przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych Ludowego Komisarza Spraw Zagranicznych ZSRR Wiaczesława Michajłowicza Mołotowa, którzy po wymianie swych pełnomocnictw, uznanych za sporządzone w należytej formie i w całkowitym porządku, zgodzili się na następujące postanowienia:¹³

Artykuł 1

Zgodnie z decyzją Konferencji Krymskiej ustalić granicę państwową między Rzeczpospolitą i ZSRR wzdłuż linii Curzona z odchyleniami od niej na rzecz Polski w niektórych rejonach od pięciu do ośmiu kilome-

---

¹¹ Ibidem, s. 271.

¹² Opublikowana w Dz. U. RP w dn. 16 kwietnia 1947 r., Nr 35, poz. 167, s. 557-559.

¹³ Dz. U. 1947 r., Nr 35, poz. 167, s. 557.

trów, zgodnie z załączoną mapą w skali 1:500000, ustępując Polsce dodatkowo:

- a) obszar położony na wschód od „linii Curzona” do rzeki Bug i rzeki Sołokija, a na południe od miasta Kryłów z odchyleniem na rzecz Polski, nie przekraczającym 30 kilometrów;
- b) część obszaru Puszczy Białowieskiej na odcinku Niemirów – Jałówka, leżącego na wschód od „linii Curzona”, łącznie z Niemirowem, Hajnówką, Białowieżą i Jałówką, z odchyleniem na rzecz Polski, nie przekraczającym 17 kilometrów.¹⁴

Artykuł 2

Zgodnie z brzmieniem artykułu pierwszego granica państwowa między Rzeczpospolitą Polską i ZSRR przebiega wzdłuż następującej linii: od punktu położonego około 0,6 kilometra na południowy zachód od źródła rzeki San środkiem jej nurtu do punktu położonego na południe od miejscowości Solina, dalej na wschód od Przemyśla, na zachód od Rawy Ruskiej do rzeki Sołokija, stąd wzdłuż rzeki Sołokija i rzeki Bug na Niemirów – Jałówkę, pozostawiając po stronie polskiej wymienioną w artykule pierwszym część obszaru Puszczy Białowieskiej i stąd do zbiegu granic Rzeczypospolitej Polskiej, Litewskiej SRR i Prus Wschodnich, pozostawiając Grodno po stronie ZSRR.¹⁵

Artykuł 3

Aż do ostatecznego rozstrzygnięcia zagadnień terytorialnych przy uregulowaniu pokojowym, część granicy Polsko–Radzieckiej przebiegająca do Morza Bałtyckiego, zgodnie z decyzją Konferencji Berlińskiej, będzie przebiegała wzdłuż linii od punktu na wschodnim wybrzeżu Zatoeki Gdańskiej ku wschodowi, na północ od miasta Bransberg – Goldapp do punktu, w którym ta linia zbiega się z linią graniczną w artykule drugim niniejszej ustawy.¹⁶

Artykuł 4

Umowa niniejsza podlega ratyfikacji, która nastąpić winna możliwie najrychlej. Umowa wchodzi w życie od chwili wymiany dokumen-

---

¹⁴ Dz. U. 1947, op. cit., s. 558.

¹⁵ Ibidem, s. 559.

¹⁶ Ibidem.

tów ratyfikowanych, która odbędzie się w Warszawie. Sporządzono w Moskwie 16 sierpnia 1945 r. w dwu egzemplarzach, każdy w języku polskim i rosyjskim, przy czym oba teksty posiadają jednakową moc.¹⁷ Umowa z sierpnia 1945 r. została przyjęta, ratyfikowana, potwierdzona oraz że będzie zachowana w Warszawie 4 lutego 1946 r. Podpisy złożyli: Prezydent Krajowej Rady Narodowej – Bolesław Bierut, Prezes Rady Ministrów – Edward Osóbka-Morawski oraz Minister Spraw Zagranicznych – Wincenty Rzymkowski.

Przeprowadzenie w terenie granic według umowy miało nastąpić nie później niż 15 dni po wymianie dokumentów ratyfikacyjnych i dokonane przez Mieszana Komisję Polsko-Radziecką. Umowa weszła w życie 5 lutego 1946 r. i obowiązywała do 1951 r., kiedy to 15 lutego tego roku sporządzono umowę o zmianie odcinków terytoriów państwowych.

Umowa pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich o zamianie odcinków terytoriów państwowych, podpisana dnia 15 lutego 1951 r. ratyfikowana z dnia 26 maja 1951 r. ogłoszona została w Dzienniku Ustaw dnia 6 marca 1952 r. Nr 11, poz. 63.

Powołani pełnomocnicy w osobach: Wiceprezes Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Zawadzki i Minister Spraw Zagranicznych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich zgodzili się na następujące postanowienia:

Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich odstępuje w drodze wzajemnej zamiany Rzeczypospolitej Polskiej odcinek terytorium państwowego w obwodzie drohobyckim o ogólnej powierzchni 480 km², przy czym odcinek ten włącza się w skład terytorium państwowego Rzeczypospolitej Polskiej i odpowiednio zmienia się granicę między Polską a ZSRR.¹⁸

Ze swojej strony Rzeczpospolita Polska odstępuje w drodze wzajemnej zamiany Związkowi Socjalistycznych Republik Radzieckich odcinek terytorium państwowego w województwie lubelskim o ogólnej powierzchni 480 km², przy czym odcinek ten włącza się w skład teryto-

---

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Dz. U. z 1952 r., Nr 11, poz. 63, s. 126.

rium państwowego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich i odpowiednio zmienia się istniejącą granicę między Polską a ZSRR.¹⁹

Celem przeprowadzenia w terenie linii granicznej powołana została na zasadach parytetu Mieszana Polsko-Radziecka Komisja dla Delimitacji Granicy, która powinna rozpocząć pracę nie później jak 2 tygodnie i zakończyć ją nie później jak 2-3 miesiące od dnia wymiany dokumentów ratyfikacyjnych. Uzgodniono, że wydatki na utrzymanie komisji poniosą w równych częściach obie strony.

Po przeprowadzeniu linii granicznej na odcinku terytorium odstępowanego przez ZSRR linia graniczna przebiegała następująco:

Początkowym punktem linii granicy państwowej na rzece San w przybliżeniu 3,9 km (w linii prostej) na północny wschód od ujścia rzeki Wołosaty do rzeki San i w przybliżeniu 0,5 km na południe od kościoła miejscowości Żurawin. Od tego miejsca linia granicy przechodzi z początku na północ, a potem w kierunku północno-zachodnim, zostawiając po stronie ZSRR miejscowości Żurawin, Chaszczów, Grąziowa, Nanowa i Łopusznica, a po stronie Polski – Lutowiska, Michniowiec, Bystre, Bandów-Kolonia, Krościenko, Liskowate i łączy się z polsko-radziecką granicą państwową w punkcie położonym w przybliżeniu 3,8 km na wschód od kościoła w miejscowości Jureczkowa i 6,7 km na północny zachód od kościoła w miejscowości Łopusznica.²⁰

Linia granicy państwowej na odcinku terytorium odstępowanego przez Rzeczpospolitą Polską Związkowi Socjalistycznych Republik Radzieckich jest punkt położony na polsko-radzieckiej granicy państwowej w przybliżeniu 2,2 km na południowy wschód od kościoła w miejscowości Wierzbica i w przybliżeniu 5,9 km na północny wschód od kościoła w miejscowości Kornie.

Od tego miejsca linia granicy przebiega w kierunku północno – północno-wschodnim, zostawiając po stronie ZSRR linię kolejową Rawa Ruska – Krystynopol, a po stronie Polski miejscowość Wierzbica i dochodzi do punktu położonego w przybliżeniu 2,2 km na zachód od stacji kolejowej Uhnów i w przybliżeniu 4,0 km na północny wschód od kościoła w miejscowości Wierzbica. Dalej linia granicy przebiega w kie-

---

¹⁹ Ibidem, s. 127.

²⁰ Załącznik do art. 2 Umowy pomiędzy ZSRR a Polską z dnia 15 lutego 1951.

runku wschodnim, pozostawiając po stronie ZSRR linię kolejową Rawa Ruska – Krystynopol i miejscowości Uhnów, Korczów, Tuszków, a po stronie Polski – Tarnoszyn, Korczmin, Oserdów i dochodzi do punktu położonego na drodze gruntowej Bełż – Oserdów, w przybliżeniu 3,3 km na północny zachód od stacji Bełż.

Następnie linia granicy skręca na północ, północny-wschód i przebiega dalej w tymże kierunku, pozostawiając po stronie ZSRR miejscowości Przemysłów, Wierzbierz, Rusin, Wareż, Uhrynów, Piaseczno, a po stronie Polski – Oserdów, Dłużniów, Hulcze, Oszczów i łączy się z polsko-radziecką granicą państwową na rzece Bug w punkcie położonym w przybliżeniu 6,2 km na południowy wschód od kościoła w miejscowości Kryłów i w przybliżeniu 4,9 km na zachód od kościoła w miejscowości Litowisz.²¹

Równocześnie z umową o przebiegu granicy zostały sporządzone protokoły poruszające zagadnienia majątkowe. Według tych umów każda ze stron umawiających się przekazywała bez odszkodowania i w stanie nienaruszonym nieruchomości państwowy, spółdzielczo-kołchozowy, spółdzielczy, jak również inny majątek społeczny włącznie z urządzeniami przedsiębiorstw, kolei żelaznych, środków łączności rządowi państwa, na rzecz którego przechodzi dane terytorium.²²

Umawiające się strony miały prawo wywozu ruchomego majątku państwowego, spółdzielczo-kołchozowego i spółdzielczego, jak również innego majątku społecznego, włącznie z zapasowymi i nie wmontowanymi urządzeniami przedsiębiorstw, kolei żelaznych, środków łączności, a także środków transportu (taboru kolejowego, samochodów, wozów, zwierząt pociągowych), traktorów, maszyn rolniczych, zwierząt użytkowych.

Każda ze stron miała prawo przeniesienia swoich budowli i urządzeń ochrony pogranicza.²³

Strony umówiły się, że przekazanie odcinków podlegających zamianie i przesiedlenie ludności zostanie zakończone nie później jak w ciągu 6 miesięcy od dnia wejścia umowy w życie.

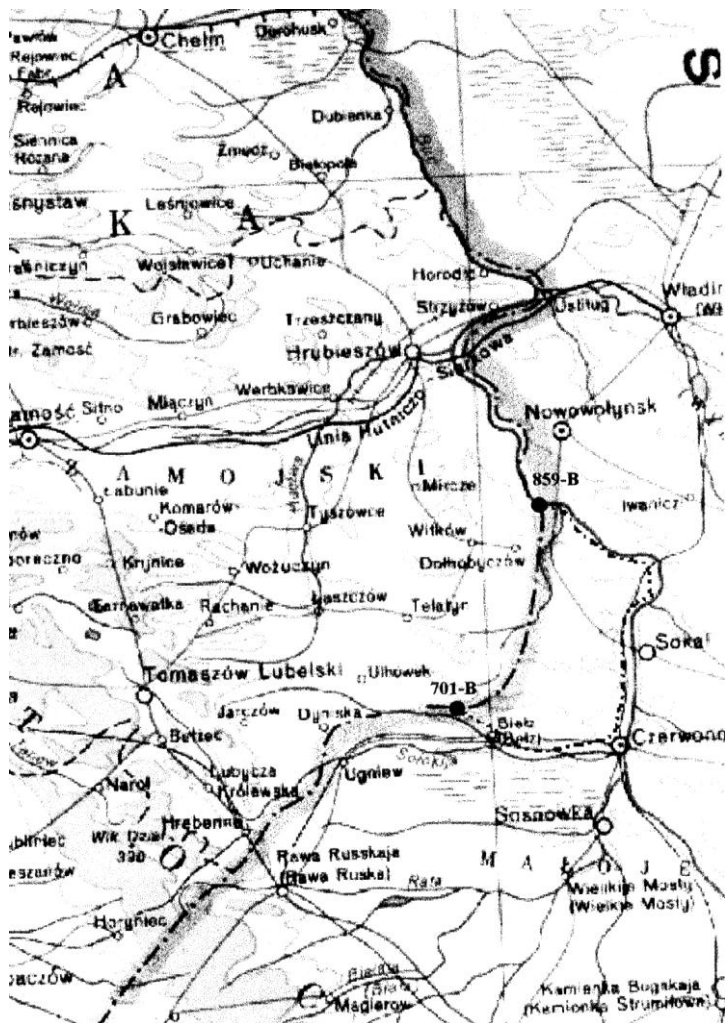
²¹ Ibidem, s. 4.

²² Dz. U., op. cit., s. 127.

²³ Ibidem, s. 128.

Mapka nr 2

Ziemie odstąpione ZSRR przez Polskę w 1951 r.

- ..... granica wg umowy z 16 sierpnia 1945 r.
- · - granica wg umowy z 15 lutego 1951 r.
- 701-B numer słupa granicznego

Do realizacji postanowień powołano Polsko–Radziecką Komisję, w skład której weszło po 3 pełnomocników każdej strony wraz z odpowiednim personelem.

Umowa o granicy pomiędzy Polską a ZSRR została przyjęta, ratyfikowana i potwierdzona o niezmiennym jej zachowaniu w Warszawie 28 maja 1951 r. ze strony Polskiej – Bolesława Bieruta, Prezesa Rady Ministrów – Józefa Cyrankiewicza i Ministra Spraw Zagranicznych – Stanisława Skrzyszewskiego.

Umowa między Polską i ZSRR o wytyczeniu granicy państwowej w części przylegającej do Morza Bałtyckiego podpisana w Moskwie 5 marca 1957 r. regulowała ostatni odcinek granicy między Polską i ZSRR. Stronę polską reprezentował Minister Spraw Zagranicznych Adam Rapacki, natomiast radziecką Minister Spraw Zagranicznych Andriej Andriejewicz Gromyko. Podpisanie dokumentów delimitacyjnych oraz rozgraniczenie wód terytorialnych nastąpiło 10 września 1958 r.

Umowa ta wykonywała odpowiednie postanowienia umowy poczdamskiej i miała formę dwustronnej umowy granicznej zawartej przez sąsiadujące państwa.²⁴

Pełne brzmienie umowy: Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich o wytyczeniu istniejącej polsko-radzieckiej granicy państwowej w części przylegającej do Morza Bałtyckiego.²⁵

Według umowy układające się strony potwierdzają, że ustalona w 1945 r. na Konferencji Berlińskiej i istniejąca obecnie granica państwowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich w części przylegającej do Morza Bałtyckiego zaczyna się od znaku granicznego nr 1987, ustawionego w miejscu zetknięcia się granic Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (Kaliningradzki obwód) i Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej w czasie wytyczenia polsko-radzieckiej granicy państwowej w latach 1946–1947 i dalej biegnie w kierunku na ogół zachodnim 0,5 km na północ od miejscowości Gołdap, 0,5 km na południe od miejscowości Kryłowo, 3 km na poł-

²⁴ A. Klafkowski, *Umowa Poczdamska z dnia 2.VIII.1945 r.*, Warszawa 1985, s. 293.

²⁵ Dz. U. PRL z 1958 r., Nr 37, poz. 166, s. 533.

dnie od miejscowości Żeleznodorożnyj, 2 km na południe od miejscowości Bagrationowsk, 4 km na południe od miejscowości Mamonowo, 7 km na północ od miejscowości Braniewo (dawniej Braunsberg) i dalej przez Zalew Wiślany (Kaliningradskij Zaliw) i Mierzeję Wiślaną (Bałtijskaja Kosa) do punktu znajdującego się na zachodnim brzegu wspomnianej mierzei 3 km na północny wschód od miejscowości Nowa Karczma.²⁶ Umowa weszła w życie 4 maja 1957 r.

W celu wytyczenia tejże granicy powołano na zasadach parytetu Polsko-Radziecką Komisję Mieszana, która miała swoją pracę rozpocząć nie później niż w ciągu 2 tygodni i zakończyć ją nie później niż w 6 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy.

Powyższą umowę Rada Państwa uznała, przyjęła, ratyfikowała i potwierdziła w Warszawie 18 kwietnia 1957 r. Podpisy złożyli: Przewodniczący Rady Państwa – A. Zawadzki i Minister Spraw Zagranicznych w.z. J. Winiewicz.

W marcu 1958 r. sporządzony został protokół między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Rządem ZSRR o rozgraniczeniu polskich i radzieckich wód terytorialnych w Zatoce Gdańskiej Morza Bałtyckiego podpisany w Warszawie. Pełnomocnikami byli ze strony polskiej Wicedyrektor Departamentu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych – Kazimierz Koralczyk, ze strony ZSRR Poseł Nadzwyczajny – Dymitr Iwanowicz Zaikin, którzy zgodzili się na następujące postanowienia: linia granicy między wodami terytorialnymi Polskiej Rzeczypospolitej biegnie linią prostopadłą do linii brzegu wyprowadzoną z końcowego punktu polsko-radzieckiej granicy państwowej, znajdującego się na Mierzei Wiślanej do przecięcia z zewnętrzną granicą wód terytorialnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Przedłużenie tej linii w tym samym kierunku do przecięcia z zewnętrzną granicą wód terytorialnych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich stanowi granicę wód terytorialnych Związku Radzieckiego. Granice te zostały naniesione na polskiej mapie morskiej nr 103 i radzieckiej mapie morskiej nr 410.²⁷

---

²⁶ Ibidem, s. 534.

²⁷ Dz. U. z 1958 r., poz. 386, s. 947.

Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych powyższego protokołu odbyła się w Moskwie 29 lipca 1958 r. Stronę polską reprezentował Minister Spraw Zagranicznych w.z. J. Winiewicz.²⁸

Uwzględniając postanowienia Konwencji Genewskiej o szelfie kontynentalnym z 29 kwietnia 1958 r. i potwierdzając zasady zawarte w Deklaracji o szelfie kontynentalnym Morza Bałtyckiego, podpisanej w Moskwie 23 października 1968 r. przez Polskę i ZSRR, została zawarta w Warszawie 28 sierpnia 1969 r. umowa między Rzeczpospolitą Ludową a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich o przebiegu granicy szelfu kontynentalnego w Zatoce Gdańskiej i w południowo-wschodniej części Morza Bałtyckiego. Pełnomocnicy w osobach Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej Zygfryd Walniak i Zastępca Ministra Spraw Zagranicznych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich uzgodnili: „że granicą szelfu kontynentalnego między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich w Zatoce Gdańskiej i w południowo-wschodniej części Morza Bałtyckiego jest, z nieznacznymi odchyleniami, linia, której każdy punkt jest jednakowo oddalony od najbliższych punktów linii podstawowych, od których się mierzy szerokość morza terytorialnego każdej z umawiających się stron.”²⁹

Linia ta przebiega od punktu zetknięcia się zewnętrznej granicy polskiego morza terytorialnego z linią rozgraniczenia morza terytorialnego Polski i ZSRR ustaloną w protokole o rozgraniczeniu polskich i radzieckich wód terytorialnych w Zatoce Gdańskiej 18 marca 1958 r. dalej wzdłuż linii granicznej morza terytorialnego ZSRR do jej punktu końcowego, a następnie w tym samym kierunku do punktu A, posiadającego współrzędne geograficzne: szerokość 54°40'2N, długość 19°18'9E i dalej przez punkty o następujących współrzędnych geograficznych:³⁰

B – szerokość 54°48'9N, długość 19°20'7E,

C – szerokość 55°20'8N, długość 19°03'8E,

D – szerokość 55°51'0N, długość 18°56'2E.

---

²⁸ Ibidem, s. 949.

²⁹ Dz. U. z 1970 r., Nr 15, poz. 127, s. 166.

³⁰ Ibidem, s. 167.

Mapka nr 3

Granica szelfu kontynentalnego

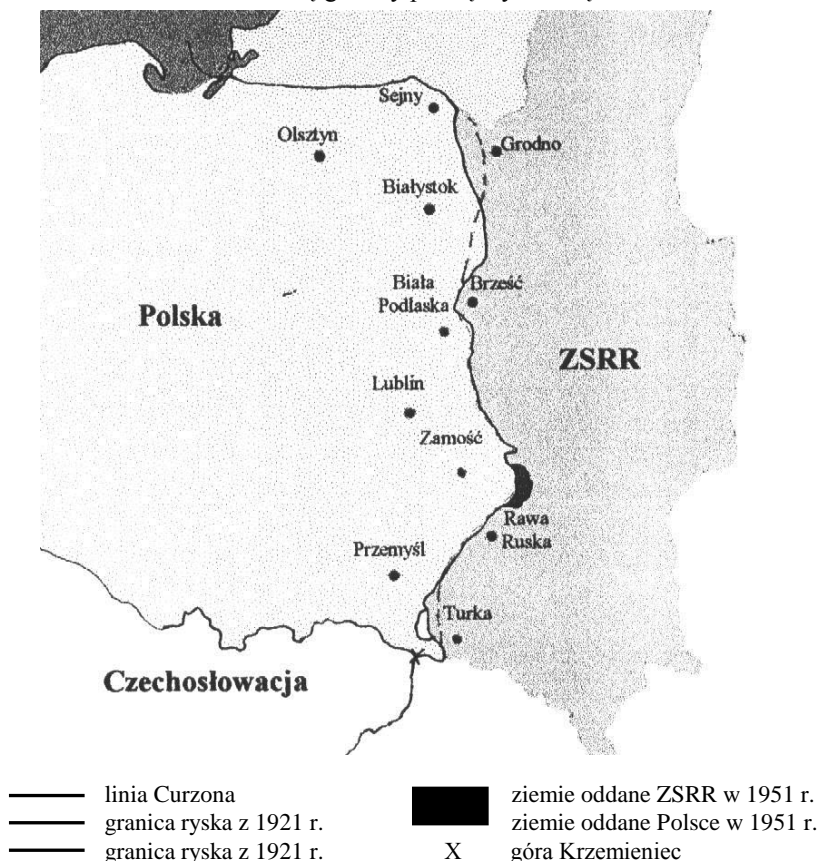
- - granica szelfu kontynentalnego,
- · · · - granica państwa

Linia granicy szelfu kontynentalnego pomiędzy PRL a ZSRR oznaczona została na mapie morskiej nr 1150 wydanej w 1966 r. przez Zarząd Hydrograficzny Ministerstwa Obrony ZSRR. Powyższe dane geograficzne określono na podstawie wyżej wymienionej mapy.

Po wytyczeniu i przeprowadzeniu korekt przez komisje delimitacyjne początek granicy polsko-radzieckiej od strony południowej rozpoczyna się od punktu granicznego znajdującego się w Bieszczadach na górze Krzemieniec, gdzie schodziły się terytoria Polski, ZSRR i Czechosłowacji (obecnie Polski, Ukrainy i Słowacji).

Mapka nr 4

Kształtowanie się granicy pomiędzy Polską a ZSRR

Granica biegnie szczytem Beskidu w kierunku wschodnim do Przełęczy Użockiej, stąd skręca gwałtownie na północny zachód wzdłuż Sanu, po czym biegnie na północ, by za Krościenkiem skręcić na północny wschód i dalej bieć w kierunku Bugu prawie w linii prostej. Od tego miejsca granica biegnie środkiem Bugu w kierunku północnym około 10 kilometrów na północ od Janowa Podlaskiego opuszcza rzekę skręcając na północny wschód i biegnie przecinając Puszcę Białowieską do styku granic z Litwą. Stąd granica skręca na zachód i w linii prostej biegnie do Zalewu Wiślanego, aby dołączyć doń około 2 kilometry na północ od ujścia rzeki Pasłęki.

Długość granicy polsko-radzieckiej wynosiła 1244 kilometry, co stanowiło 35,3% długości granic Polski. Prawie 250 kilometrów biegła korytami rzek Sanu, Bugu i Świsłoczy i 40 kilometrów Zalewem Wiślanym. Pozostałe to granica lądowa.³¹

Po upadku komunizmu prawie we wszystkich granicach zmienili się sąsiedzi, choć kraj pozostał w tych samych granicach. Polska Ludowa miała na wschodzie jednego sąsiada, jakim był ZSRR. Upadek komunizmu i zapoczątkowane w 1989 r. zmiany ustrojowe doprowadziły do rozpadu i zaniku z map Europy ZSRR, a na jego gruzach pojawiły się nowe państwa. Ze wschodu obecnie graniczy z: Rosją (Obwód Kaliningradzki), Litwą, Białorusią i Ukrainą.

Długość granic z poszczególnymi państwami po rozpadzie ZSRR wynosi: z Rosją – 209,7 km, Litwą – 102,4 km, Białorusią – 407,5 km i Ukrainą – 526,4 km.

Granice Polski nie uległy żadnym zmianom, a nowe sąsiednie państwa potwierdziły jej nienaruszalność. Nowy układ stosunków politycznych w Europie, jaki ukształtował się na początku lat dziewięćdziesiątych zmierza do zachowania pokoju, wyeliminowania wszelkich sporów terytorialnych i politycznych.

---

³¹ Opisu dokonano na podstawie *Samochodowego atlasu Polski* wydanego przez Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych, Warszawa 1995. Skala 1:500000.

Granica Polski na wschodzie po upadku ZSRR

Rabij Bogdan; Wytaczanie granicy pomiędzy Polską a ZSRR, w: Problemy Ochrony Granic. Biuletyn nr 13 (2000), s. 73 - 92.